

<https://doi.org/10.35859/jms.2020.780811>

JI ALIYÊ PERWERDENASIYÊ VE ANALÎZEK LI SER MENZÛMEYA *GÛZ Û MEWÎJÊ**

Numan YURT¹

PUXTE

Edebiyata Kurdî ya klasîk ji aliyê berhemên fêrkarî ve berhemdar e û gelek nûnerên vê edebiyatê di vî warî de yan berhemên serbixwe nivîsîne yan jî di nav dîwanan de cih dane berhemên bi vî rengî. Yek ji van kesayetên Şêx Muşerrefê Xînûkî (1926-2008) hem şêxekî terîqetê ye hem jî helbestvanekî xwedî dîwan e ku mexlesa “Mîm û Fa” bi kar aniyê. Xînûkî her çend bi şêxîtiya terîqetê bê nasîn jî dersdarî di jiyana wî de cihekî girîng digire. Xînûkî di çarçoveya dersdariyê de berhemeke bi navê *Gûz û Mewîjê* ku mijara wê perwerdehî û exlaq e nivîsiye. Ev berhema ku bi şêweyeke şîretkar nivîsiye nimûneyeke menzûmeya fêrkarî ye. Ji bilî vê menzûmeyê di cihên muxtelîf ên dîwana wî de di heqê perwerdehî û exlaqê de hin şîretên wî yên dîtir cih digirin. Em ê di vê xebatê de ji aliyê naverokî ve li ser nimûneya helbesta dîdaktîk menzûmeya *Gûz û Mewîjê* nirxandinekê bikin.

Peyvên Sereke: Helbesta Kurdî ya Dîdaktîk, Şêx Muşerrefê Xînûkî, Gûz û Mewîj, Şîret, Perwerdehî, Exlaq

Eğitim Bilimleri Açısından *Gûz û Mewîj* Manzumesi Üzerine Bir Analiz

ÖZ

Klasik Kürt Edebiyatı didaktik eserler açısından verimlidir ve bu edebiyatın birçok temsilcisi bu alanda ya bağımsız eserler kaleme almış ya da divanları içinde bu türden eserlere yer vermiştir. Bu kişiliklerden biri olan Şeyh Muşerref Xînûkî (1926-2008) hem bir tarikat şeyhi hem de divan sahibi olup “Mîm û Fa” mahlasını kullanmıştır. Xînûkî her ne kadar tarikat şeyhliği ile tanınsa da müderrislik onun hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Xînûkî müderrislik çerçevesinde, konusu eğitim ve ahlâk olan *Gûz û Mewîj* adlı bir

* Ev xebat li Zanîngeha Mardîn Artukluyê di Gulana 2018an de wek “semînera tezê ya mastirê” hatiye pêşkêşkirin. Xebat piştî pêşkêşiyê tevî hin guherînan hatiye amadekirin.

¹ MA in Kurdish Language and Culture / Derçûyê Lîsansa Bilind

E-mail: abdexweda@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8921-3939

Article Type/Makale Türü: Case Report / Olgu Sunumu

Received/Makale Geliş Tarihi: 15.08.2020 - **Accepted / Makale Kabul Tarihi:** 19.08.2020

eser kaleme almıştır. Öğüt verici bir üslûpla kaleme aldığı bu eseri didaktik bir manzume örneğidir. Bu manzumenin dışında divanının muhtelif yerlerinde eğitim ve ahlâk hakkında başka öğütleri de yer almaktadır. Bu çalışmada bir didaktik şiir örneği olan *Gûz û Mewîj* manzumesi üzerine içerik yönünden bir değerlendirme yapacağız.

Anahtar Sözcükler: Didaktik Kürt Şiiri, Şeyh Müşerref Xınukî, Gûz û Mewîj, Öğüt, Eğitim, Ahlâk

An Analysis on the Poem of Gûz û Mewîj in Terms of Educational Sciences

ABSTRACT

Classical Kurdish Literature is productive in terms of didactic works, and many representatives of this literature either wrote independent works in this field or included such works in their divans. Şeyh Müşerref Xınukî (1926-2008) who was one of these personalities was both a religious sect sheikh and a divan owner and used the pseudonym "Mîm û Fa". Although Xınukî is known as the sheikh of the sect, being a professorship has an important place in her life. Xınukî wrote a work called *Gûz û Mewîj*, whose subject was education and ethics, within the framework of professorship. This work of him, which he wrote with a counseling style, is an example of a didactic poem. Apart from this poem, there are other advice on education and ethics in various parts of the divan. In this study, we will make an evaluation in terms of content on the poem *Gûz û Mewîj*, which is an example of didactic poetry.

Keywords: Didactic Kurdish Poetry, Sheikh Müşerref Xınukî, Gûz û Mewîj, Advice, Education, Morality

Destpêk

Perwerdekirina mirovî ji hêla maddî û manewî ve ji armancên sereke yên kes û civatan e. Ev armanc hem ji bo baweriyên semawî hem jî ji bo bawerî û bizavên dinyewî karîger e. Ji bo vê mebestê wek saziyeke bingehîn di serî de malbat, pişt re jî çî yên fermî çî jî yên sivîl bin kes an sazî di qadên cur bi cur ên wekî dîn, exlaq, perwerdehî, çand, civaknasî, hiqûq, siyaset hwd. de xwestine ku bi perwerdekirinê rê nîşanî ferd an civaka xwe bidin û bigihînin asteke mifadar.

Behra edebiyatê jî di vê mebest û hewldanê de heye û berhemên didaktîk ên edebiyata klasîk ji bo vê armancê wekî pirekê navgîniyê dikin. Armanca berhemên didaktîk bi giştî gihandina civateke baş, nemaze jî şexsiyeteke zexm e. Taybetmendiyeke menzûmeyên didaktîk ew e ku bi taybetî di beşa destpêkê de ji bo xwendekarên ilmê di hin mijarên dîmî û exlaqî û bidestxistina ilmê de hin şîretan dihindirînin. Bi vî şiklî xwendekaran terbiye dikin û wan ji jiyane re amade dikin (Abdülhadioglu, 2013: 272). Berhemên didaktîk, di edebiyata klasîk de bi gelek teşeyan hatine nivîsîn. Li gorî tercîha helbestvan ev berhem carinan bi teşeya mesnewî, qesîde û xezelê bi awayekî serbixwe carinan jî bi van

teşeyan di nav dîwanan de hatine bicihkirin. Pendname/şîretname û fablan jî mirov dikare bixe kategoriya metnên dîdaktîk.

Di edebiyata gelek neteweyan de bi vî rengî berhem hene û van berhemên dîdaktîk bi vê mebestê rê nîşanî muxatabên xwe dane. Ji bo nimûne, berhema bi navê *Behcetü'l-Huld* a Bahaeddîn Muhammed bîn Yûsuf (m. 911-1505) menzûmeyeke di qada perwerdehiyê de ye (Şafîî, 1984, 88/veg. Abdülhadioglu, 2013, 180). *Pendnameya* ku nîspetî Ferîduddîn Attar (1142/45-1221) tê kirin di erdnîgariya çandî ya Îslamê de mînaka nesîhatnameyan a herî navdar e (Pala, 2006). Pirtûka çîrvanokan *Kelîle û Dimne* bieslê xwe berhemeke Hindî ye û di vê berhemê de hikumdarek dixwaze kurên xwe ji aliyê malbatî, siyasî û di hin cihan de exlaqê takekesî ve terbiye bike (Karaismailoğlu, 2002: 211). Berhema bi navê *Kutadgu Biligê* ya Yusuf Has Hacib (1018-1077) di bingeha xwe de siyasetnameyek û şîretnameyek e (Dilaçar, 1995: 24).

Heke çend mînakên sereke yên helbesta dîdaktîk ji edebiyata Kurdî ya klasîk bê dayîn mirov dikare bêje ku *Nûbihara Biçûkan* a Ehmedê Xanî (1651-1709) berhema herî girîng e ku di serdema berî mîrektiyan de hatiye nivîsîn. Ev, pirtûka yekem e ku di qada edebiyata zarokan de bi Kurdî hatiye nivîsîn û ferhenga duzimanî ya ku bi Kurdî ye (Yıldırım, 2008: 41). Di serê her beşeke *Nûbarê* de derheqê xwendin, zanîn, karên civakî, daxwaz û fikrên millî, guhdarîkirina li hev û din de Xanî gelek şîretên giranbiha gotine (Xanî, 1986: 5). Mele Xelîlê Sêrtî (1750-1843) jî di serdema mîrektiyan de bi berhema xwe ya *Nehcu'l-Enamê* derdikeve pêş ku beşekê berhemê jî bo mijara exlaqê terxan kiriye û ev beş di çarçoveya şîretnameyê de girîng e. *'Iqdê Durfama Şêx Eskerî* (1898/99-1952) jî bo cureya fablê ku armanca wê şîret in nimûneyeke gelekî baş û serkeftî ye. Seyîd Eliyê Findikî ku piraniya dîwana wî ji qesîdeyên pendê pêk tê wek nûnerekî girîng ê vê cureyê bale dikişîne ser xwe (Adak, 2019: 147). Mela Husnî Hezîn (j.1943) berhema xwe ya bi navê *Guldanê* bi armanca “dîtina rêya rast, rindiya xûyan û paqijiyê der û hundiran” (Hezîn, 2011: 5) nivîsiye. *Guldan* jî çîrok, biwêj, gotinên peşiyên û helbestên şîretawer pêk tê. Berhem dîdaktîk e û nivîskar her dem dixwaze şîretê li xwendevanên xwe bike (Aykaç, 2015: 25). Ji bilî van mînakên gelek berhemên fêrkarî yên serbixwe û yên ku di dîwanan de cih digirin hene. Hin ji van berhemên fêrkarî yan rasterast li ser qadeke zanistî hatine nivîsîn an jî xalên zanistî dihundirînin.

Helbestvanekî sedsala dawî, mutesewif û xwedî dîwan ê herêma Sêrtê Şêx Muşerrefê Xînûkî (1926-2008) jî yek ji van kesayetên edebî ye ku bi berhema xwe ya *Gûz û Mewjê* xwestiye rê nîşanî feqiyên xwe bide. Xînûkî di vê berhema xwe ya dîdaktîk de li ser perwerdehî û exlaqê rawestiyaye. Bêguman di hîlbijartina mijar û şewaza berhemê de bandora Xanî û *Nûbihara Biçûkan* eşkere ye. Menzûme her çend bi awayekî serbixwe hatibe nivîsîn jî pişt re di nav dîwana Xînûkî de hatiye bicihkirin. Berhem ji şeş beşan pêk tê. Xînûkî di beşa yekemîn a bi navê *Haşa Kitabu Gûz û Mewjê* de bang li feqiyên kiriye û bal kişandiye ser girîngiya şîretên ku dê bike. Di beşa *Fesla Tehsilê* de li ser

“rêgezên hînbûnê” û encamên “girîngdîtina xwendinê” rawestiyaye. Beşa *Fesla Qedre Seyda* di perwerdehiyê de “rêzgirtina seyda û girîngiya wê”, “encamên bêhurmetiyê” derxistiye pêş. Beşa *Fesla Mu‘amelata Hevalan* “armanca xwendinê”, “têkiliyên di navbera feqîyan” de û “şiklê tevgera li nav medreseyê” di hundirîne. Xinûkî di beşa *Fesla Exlaqê* de behsa “rabûn û rûniştina feqîyan” a di jiyana şexsî û civakî de kiriye. Xinûkî di beşa *Xatîmeyê* de ji bo xwe û feqîyên xwe ji Xwedê re lava kiriye, selat û selaman li ser Cenabê Pêxember aniyê.

Di menzûmeya *Gûz û Mewîjê* de li kêleka şîretên li ser perwerdehî û exlaqê xalên têkelî perwerdenasiyê jî tîn dîtin. Bi xwendineke berawirdî me dît ku di nav menzûmeyê de hin rê, rêbaz, stratejî û rêgezên ku di zanista perwerdehiyê ya nûjen de tîn bikaranîn Xinûkî jî di perwerdehiya medreseyê de bi kar aniyê. Di vê xebata xwe de em ji aliyê naverokî ve li ser menzûmeya *Gûz û Mewîjê* rawestiyane û me xalên hevpar ên rê û rêbaz, rêgez û stratejiyên zanista perwerdehiyê ya nûjen û yên perwerdehiya medreseyê raxistiye ber çavan.

1. Danasîna Menzûmeya *Gûz û Mewîjê*

Menzûmeya *Gûz û Mewîjê* ya ku mijara wê hin esasên perwerdehiya medreseyê û şîretên exlaqî ne ji aliyê Şêx Muşerrefê Xinûkî ve hatiye nivîsîn. Xinûkî ji bo berhemê wek sernav “*Haşa Kîtabu Gûz û Mewîjê*”² daniye û bi jêrenoteke Erebi ya ku bi wateya “Nivîsîna van ristan bi destê nazimê feqîr Muşerref, li gundê Rûbarê li kêleka kaniya Tûjhê h.1386 (m.1966) 12 Rebîulewwel roja îne piştî nimêja îne û xwendina Mewlûda Şerîf hatiye temamkirin. Rica min jê yên li bal min (telebe) ew e ku yên di nav (*Gûz û Mewîjê*) de tetbîq bikin.” dawî li menzûmeyê aniyê. Ji vê jêrenotê jî diyar e ku Xinûkî xwestiye ev şîretên wî bîn tetbîqkirin. Ev menzûme dema tê nivîsîn di nav medreseyên Kurdistanê de belav dibe, wekî lewheyekê tê daliqandin û jiberkirin. Ev şî‘ra wî ya bi navê “*Gûz û Mewîjê*” ku bi forma mesnewîyê hatibû nivîsandin, ji aliyê feqeyan ve dihate jiberkirin. Tesîra wê şî‘rê ewqas çêbûye ku ji aliyê Mela Abdulelîmê Sêrtî yê ereb ve bi heman weznê hatiye tercumekirin bi bal tirkî ve (Cûdî, 2008). Li gorî agahiyên ku Abdullah Özcan³ dide destxeta berhemê ya resen winda ye lêbelê kopîya destxeta resen⁴ li ber destan heye. Ji bilî vê, menzûme ji aliyê gelek kesan ve hatiye îstînsaxkirin û belavkirin. Menzûme, di nusxeyên dîwana Xinûkî yên ku ji aliyê Mele Usman û Şêx Muhemmed Salihê Hêşetî ve hatine îstînsaxkirin de jî hatiye bicihkirin. Şêx Muşerref hêj li heyatê bûye û ev nusxe pesend kirine.

² Wate: Ev kitêba *Gûz û Mewîjê* ye.

³ Abdullah Özcan kurê Şêx Muşerrefê Xinûkî ye û li Zanîngeha Sêrtê di beşa Îlahiyatê de mamoste ye.

⁴ Bnr. Kopîya destxetê di dawîya xebatê de ye.

Mirov dikare bêje ku Xinûkî di hin xalên naverokî de û ji aliyê şewaza şîretên xwe ve daye pey şopa Xanî. Dema mirov vê beşa (Gûz û Mewîj) dixwîne, dibêje her wekî ku Nûbihara Biçûkan dixwînim (Sönmez, 2018: 24). Gelek mînak hene ku bandora Xanî ya li ser Xinûkî nîşan didin. Ji bo nimûne Xanî di beşa yekem a *Nûbiharê* de wiha şîret li feqiyên xwe kiriye:

Heta tu ders û dewran nekî tekrar û mesrûf
Di dinyayê tu nabî ne meşhûr û ne me'rûf (Xanî, *Nûbar*,
r.9)

Xinûkî jî di beşa *Fesla Tehsilê* de wiha bala feqiyên xwe kişandiye ser girîngiya xwendinê û destbikarên wê:

Bi diqqet hûn biken daîm mişale
Mişale malekî qeş bêzewal e

Kesê xwenda muheqqeq her emîr e
Nexwenda her wekî pîvaz û sîr e

Bixûnin hûn neken teqşîr û sistî
Emanet se'y û teşîl û durustî (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

314

Xanî di malika jêrîn a *Nûbihara Biçûkan* de ji bo rêzgirtina mamoste şîret li şagirdan kiriye û gotiye: Heke perwerdekar hişk be jî divê ji bo xatirê ilmê xwendekar jê hez bikin.

Mu'ellim bila dil wekî ber bitin
Divêtin ku şagird(i) dilber bitin (Xanî, *Nûbar*, r.33)

Xinûkî jî di menzûmeyê de bi heman şewazî bang li feqiyên xwe kiriye û wiha gotiye:

Ji seyda ger dixwazî îstifade
Divêtin tu bikî bo înqiyad e (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Ji seyda ra kesê naket îta'e
Qe nabînî di dunya întifa'e (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Dîsa Xanî di malika jêrîn a *Nûbihara Biçûkan* de bingeha her fezîletê bi "zanîn"ê ve, ya her xirabiyê jî bi "nezanîn"ê ve girêdaye:

Ummu'l-fedail 'alimî, ummu'r-rezail cahilî
Ummu'l-qura ummu'l-bilad Ke'be nebî peyxember e (Xanî,
Nûbar, r.16)

Xinûkî jî di malika jêrîn a dîwanê de maka her tiştê baş “zanîn û xwendin”, a her tiştê bela û xirab jî “nezanîn û nexwendin” dibîne.

‘Ilm e her ummu’l-feđaîl cehl e her ummu’l-bela
Van belae bêhîsab cahilan ma nabihê (Xinûkî, *Dîwan*, r. 86)

1.1. Teşeya *Gûz û Mewjê*

Şêx Muşerrefê Xinûkî ji bo ku şîretên xwe vebêje û hişyariyên di heqê xwendin û exlaqê de bide zanîn ji şêwaza metnên dîdaktîk û teşeya mesnewiyê sûd wergirtiye. Mesnewî, teşeyeke nezmê ye ku yekeya wê beyt e, misrayên beytên wê di nav xwe de hemserwa ne û hemû beytên wê bi heman qalibê erûzê hatine nivîsîn (Adak, 2019: 245). Brevajî teşeyên dî yên nezmê, mesnewî zêdetir di berhemên serbixwe de hatiye bikaranîn (Adak, 2019: 247). Teşeya mesnewiyê di edebiyata Kurdî ya klasîk de gelekî berbelav û ji menzûme yan helbestên fêrkariyê re gelekî guncaw e. Wek têgeheke edebî helbestên ku bi mebesta vegêran, belavkirin, şîrovekirin û fêrkirina hizr, zanist yan jî prensîbên exlaqî û dînî hatine nivîsîn dibin helbestên dîdaktîk (Fesaî, 1960, 377/veg. Adak, 2019, 33). Menzûmeya *Gûz û Mewjê* ji aliyê teşeyê ve dikeve kategoriya mesnewiyên didaktîk û ji aliyê mijar û cureyê ve jî dikeve koma mesnewiyên exlaqî. Gelek nimûneyên mesnewiyên dîdaktîk -çi yên serbixwe çi jî yên di nav dîwanan - di edebiyata Kurdî ya klasîk de tên dîtin.

Li gorî polînkirina Adak di berhemên edebiyata Kurdî ya klasîk de sê beşên sereke û hin mijarên standart ên mesnewiyan hene û ev dabeşkirin bi vî şiklî ye: beşa dîbaceyê, beşa sereke û beşa xatîmeyê. Mijarên ku di beşa dîbaceyê ya mesnewiyan de cih digirin ev in: besmele, tehmîd, tewhîd, munacat, ne‘t, medhiye, mi‘raciye û şefa‘et, sebebê te‘lîfê, saqîname, muxennîname. Beşa sereke, ji aliyê qewareyê ve beşa herî berfireh e ku mijara bingehîn tê de bi hûrgilî tê pêşkêşkirin. Beşa xatîmeyê, beşa xilaskirin û dawîlêanîne ye.⁵

Menzûmeya *Gûz û Mewjê* her çiqas bi teşeya mesnewiyê hatibe honan jî li gorî pergala mesnewiyên dîtir hin ciyawaziyên wê hene. Menzûme ji beşa dîbace, beşa sereke û xatîmeyê pêk tê û bi tevahî 39 malik in. Xinûkî berhema xwe li gorî metoda mesnewiyê ya klasîk dabeş nekiriye. Beşa dîbaceyê (destpêk) ya bi sernavê “*Haza Kitabu Gûz û Mewjê*”ê mirov dikare wekî “sebebê telifê” bihesibîne. Ji bilî vê mijarê di dîbaceyê de mijareke din tune ye. Xinûkî ji bo mijara sereke sernavên *Fesla Tehsîlê*, *Fesla Qedrê Seyda*, *Fesla Mu‘amelata Hevalan* û *Fesla Exlaqê* daniye. Beşa dawî jî bi navê *Xatîmeyê* bi nav kiriye. Ev sernav hemû bi Erebi ne. Di çarçoveya Kurdiya Kurmancî de dikare bê gotin ku sernav di mesnewiyên dînî-dîdaktîk de bi Erebi hatine nivîsîn (Adak, 2019: 321) Xinûkî hemû beşên menzûmeyê bi qalibê erûzê yê “mefa’î lun mefa’î lun

⁵ Bnr. (Adak, 2019: 245-350)

fe'ulun"ê nivîsiye. Menzûme ji aliyê kêş û serwayê ve serkeftî ye. Xinûkî şîret û hişyariyên xwe bi zimanekî fêmar û herêmî aniye ser zimên.

Tablo 1. Dabeşkirina menzûmeya *Gûz û Mewjê* li gorî beş û malikan

Beşên Menzûmeyê		Hejmara Malikan
Dîbace	Haşa Kîtabu Gûz û Mewjê	4
Mijara Sereke	Feşla Tehşîlê	8
	Feşla Qedrê Seyda	8
	Feşla Mu'ameleta Hevalan	10
	Feşla Exlaq	6
Xatîme	Xatîme	3
Tevahî		39

2. Analîza Naverokî

Menzûmeya Gûz û Mewjê di qada perwerdehiyê de ji bo geşedana bîrî (cognitive education) ya feqîyan hin agahiyên teorîk -rê û rêbaz û merheleyên hînbûne- pêşkêş dike û aliyê wê yê zanistî heye. Xinûkî digel agahiyên teorîk bi şîretên di heqê rabûn û rûniştinê de jî armanc dike ku aliyê sehekî (effective education) yê feqîyan xurt bike. Piştî van agahiyên giştî, bihûrgilî em ê mijar, armanc û sebebê navlêkirina menzûmeyê rave bikin. Piştî ku şîret û peyamên menzûmeyê yên qada bîrî û sehekî li gorî beşan malik bi malik destnîşan bikin em ê rê û rêbaz, stratejî û rêgezên hîndekariyê yên berhemê û yên zanista perwerdehiyê ya nûjen muqayese bikin.

2.1. Tema/Mijara Menzûmeyê

Menzûmeya *Gûz û Mewjê*, metnekî dîdaktîk-exlaqî ye. Berhem li ser du mijarên sereke hatiye avakirin: perwerdehî û exlaq. Xinûkî, di berhema xwe de li ser girîngiya ilmê û rabûn û rûniştina li nav medreseyê û civatê rawestiyaye. Herwiha behsa rê û rêbazên fêrbûnê kiriye û bala feqîyan kişandiye van xalan. Xinûkî di vê berhemê de şîretan li feqîyan dike ku bi qene'eta me felsefeya Şêx Muşerref ya di derbareyê tadrîsata medresê de berbiçav dike. Girîngiya wê jî ew e (Doskî û Sadînî, 2013).

2.2. Mebesta Menzûmeyê

Perwerdehî pêkanîna tevgerên guherandî yên bi daxwaz û bi armanc e (Oral, 2011: 3) û armanca perwerdeyê guhartina hin tevgerên diyar e ber bi îstîqametekî diyar ve (Pertev, 2008: 11). Perwerdekar bi gotin an jî berhemên xwe hewl didin ku bi awayekî takekesî yan girseyî di xwendekarên xwe de guhertina tevgerê (behavior change) çê bikin. Heçî mirovên helbestvan in û aliyê wan ê perwerdekariyê jî hebe fikr û hestên xwe bi navgîniya berhemên xwe didin zanîn. Şêx Muşerrefê Xînûkî jî ramanên xwe yên di heqê perwerdehiyê û merheleyên fêrbûnê bi berhema xwe rêz kiriye. Di heman demê de hin prensîbên exlaqî jî ku xwestiye di dil, mejî û jiyana feqiyên wî de cih bibin bi berhema xwe aniye ser zimên. Lewra di medreseyê de li kêleka perwerdehiya bîrî perwerdehiya sehekî jî tê dayîn. Armanca sereke ya Xînûkî di heqê fêrbûn an xwendina ilmê de -ku bûye sedema nivîsîna vê menzûmeyê- mirov dikare bi rista “Bixûnin hûn bi meqşûda Îlahî” wate “daxwaz an gihîştina Xwedê” şîrove bike. Xînûkî di malika jêrîn a dîwana xwe de jî diyar dike ku ciyawaziya sereke ya di navbera însan û heywên de “xwendin” û “edeb” e û li gorî wî tu cudahî di navbera “mirovêkî xwende” yê Ereb an Ecem de tune ye:

Ferqa însanî ji heywan xwendin e û edeb
Mirovê xwenda şîrîn e çî ‘ecem bî çî ‘Ereb (Xînûkî, *Dîwan*,
r. 90)

Li gorî babetên ku Xînûkî li ser rawestiyaye li kêleka armanca sereke mirov dikare behsa du armancên binbeş bike. Mebesta yekemîn ji bo feqiyên awayê hînbûnê yan çalakiyên fêrbûnê ne. Ji bo nimûne:

Bi diqqet hûn biken daîm mişale
Mişale malekî qeş bêzewal e (Xînûkî, *Gûz û Mewîj*)

Mebesta din jî perwerdekirina feqiyên ji bo gihandina asteke exlaqî ye. Ji bo nimûne Xînûkî di malikeke beşa *Fesla Exlaqê* de ji bo “hişmendîya paqijiyê” bi feqiyên re çê bike şîreta paqijiyê kiriye:

Cihan paqij biken çendî bikarin
Di hucran qirş û qal wek ‘eyb û ‘ar in (Xînûkî, *Gûz û Mewîj*)

Xînûkî hem di qada exlaqî hem jî di qadên din de digel agahiyên teorîk bi awayê pratîk jî xwestiye ku rewşa exlaqî bixwe bin kontrolê (Çiçek, 2009: 113). Ev mebesta Xînûkî di hemû beşan de tê dîtin.

2.3. Navlêkirina Menzûmeyê

Navê berhemekê dikare wekî nasnameya wê jî bê pejirandin. Şêx Muşerrefê Xînûkî di serê destxeta xwe de bi sernavê *Haşa Kitabu Gûz û Mewîj* dest bi menzûmeyê kiriye. Menzûme li gorî destxeta Mele Usman bi navê *Gûz û*

Mewîjê, di destxeta Şêx Muhemmed Salihê Hêşetî de bê sernav dest pê dike. Xinûkî, navê berhemê di malika dawî ya beşa yekemîn de jî bi kar aniye:

Ji bo qet'a xirabî şîrê tîj e

Wekî navê xwe ye *Gûz û Mewîj* e (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Sedema vê navlêkirinê mirov dikare bi çend awayan şîrove bike. Yek jê herêma (Berwarî) ku Şêx Muşerref lê jiyaye, ji hêla gûz û mewîjan ve dewlemend û navdar e. Xinûkî bi van her du xurekên herêmî dibe ku xwestibe bandora şîret û hişyariyên xwe bi riya şênberkirin û nêzîkkirinê di hiş de zêdetir bike. Xinûkî ders û şîretên xwe wekî fêkiyên herêmê yên binirx an jî ji bo “gihîştina heqîqetê” pêwîst dibîne û bi vî şiklî di destpêka menzûmeyê de balê dikişîne ser gotinên xwe.

Gûz û mewîj, dikare wekî metaforekê jî bê nirxandin. Şêx Muşerref mirovekî mutesewif û xwedî terîqet e.⁶ Ehlê tesewifê, ji bo ramanên xwe bi awayekî baştir ji muxatabên xwe re vebêjin carinan riya mînakdanê bi kar anîne û bi vê mebestê li kêleka sembolên din ji fêkiyan jî sûd wergirtine. Di berhemên tesewifî de dema behsa pêwîstiya rênîşandêrekî tê kirin “sembola fêkî” tim û tim tê bikaranîn (Tosun, 2004). Heke ev agahî li ber çavan bê girtin mirov dikare bêje ku Xinûkî ji sembolên tesewifî sûd wergirtiye.

318

Mewlana Celaleddînê Romî (1207-1273) di hin cihên *Mesnewiyê* de rasterast peyvên “gûz” û “mewîj”ê bi hev re bi kar aniye. Mewlana bi sembolên “gûz û mewîj”ê re peyva “zarok” jî bi kar aniye. Diyar e ku wî di navbera sembola “gûz û mewîj”ê û peyva “zarok”ê de têkileyek daniye û gûz û mewîjê bi wateyên “cism û suret, daxwazên nefsê, sifetên nefsê, laşê ji ilmê Xwedê xafil, xurekên nefsanî” yên neyînî û bi wateyên “zewq û cezbeya Xwedayî, meqamên ilmê Xwedayî” yên erênî bi kar aniye (Încidağ, 2015: 139). Gûz û mewîj her çend bi wateya erênî li ber dilê zarokan şîrîn û xweş be jî mijûlbûna bi van xurekan û xwarina van “xaviya serdema zaroktiyê” dinimîne. Li gorî van agahiyan û îfadeyên Mewlana dikare bê gotin ku “gûz û mewîj” rewşa kesên “xav, negihaştî” diyar dikin û kesê ku bixwaze bikemile divê dest ji van xurekan berde. Dibe ku Xinûkî jî wekî Mewlana xurekên ku di jiyana zarokan de cih digirin hilbijartibe. Bi şîret û hişyariyên xwe jî xwestibe ku feqiyên xwe ji rewşa neyînî xilas bike, bikemilîne û ji ber vê ev nav li berhema xwe kiribe.

Şibandina gûzê, ji bo seyda/mamoste “hişkbûn”, “biryardarî” û “dadî”yê îfade dike, mewîj jî “bandora erênî” li ser xwîner çê dike. Bijartina şibandinên ji hêmanên şîruştê rêbazeke ku hem kevneşopiya medreseyê hem jî ya tesewifê ye ku pîrî caran serî lê didin (Baytar, 2012, r.779). Dîsa mirov dikare gûz û mewîjê ji bo “tenduristiya hiş”ê feqiyên wek xurekên sûdmend binirxîne. Çawa ku tama gûz û mewîjê bi hev re gelekî xweş e, ev menzûme jî ewqas xweş e.

⁶ Şêx Muşerref ji bavê xwe Şêx Es'edê Sanî terîqet standiye. Şêx Es'ed jî peyrewê Mustefa Kemaleddînê Erbilî ye. Erbilî jî ji ehlê terîqeta Neqşebendiyan a şaxa Xalidiyan e.

2.4. Peyamên Menzûmeyê

Her berhemek an rasterast an jî bi awayekî veşarî peyaman dihewîne. Şêwaza nivîskar/helbestvan reng dide awayê vegotina peyamê û di metnê de cih digire. Teşe û cureyên din yê edebî li gorî taybetmendiyên xwe dibê ku bi hunerê hatibin honan, bi xemên estetîkê hatibin nivîsîn û peyamên veşarî bihundirînin. Heçî metnên dîdaktîk in pêwîst e ku peyamê rasterast û xwerû bigihîjî xwîner.

Menzûmeya *Gûz û Mewîjê* ji ber ku berhemeke dîdaktîk e ders û şîretên metnê rasterast hatine veguhestin. Xinûkî di menzûmeya *Gûz û Mewîjê* de tevgerên ku ji xwendekarên ilmê hêvî dîke bi awayekî puxtedar anîye zimên (Baytar, 2012, r.779). Di zanista perwerdehiyê de ji bo xwendekar an koma xwendekaran hin armanc tên diyarkirin. Tevgerên armanc (target behaviors) ew tevgerên in ku di dawîya pêvajoya fêrkariyê de tê xwestin ku bi xwendekar re bê çavdêrkirin (Başar, 2004: 87). Şêx Muşerref di bin banê her du mijarên sereke de gelek “tevgerên armanc” ku dixwaze feqiyên wî bi dest bixin rêz kiriye. Ew bi şîret û hişyariyên menzûmeyê armanc dîke ku feqî, tevgerên qada bîrî û sehekî bi dest bixin. Xinûkî, şîret û peyamên xwe yê di heqê hînbûn-hînkirin û exlaqê de ji hev cihê nekiriye; li kêleka çalakiyên fêrbûnê ku ji qada bîrî ne, wek hêmanên temamker ên vê qadê li ser hin rêgezên qada sehekî jî rawestiyaye. Ji bo nimûne Xinûkî di malika jêrîn de ji qada bîrî wek tevgereke armanc bi “xwendin”ê re ji qada sehekî “dirustî”yê jî pêşniyar dîke.

Bixûnin hûn nekin teqşîr û sistî

Emanet se‘y û teşîl û durustî (Xinûkî, *Gûz û Mewîjê*)

Peyam û hişyariyên ku di metnê *Gûz û Mewîjê* de hatine tespîtîkirin ê li gorî beşên berhemê xal bi xal bê rêzkirin.

2.4.1. Peyamên di Fesla Tehsîlê de

Xinûkî di beşa *Fesla Tehsîlê* de li ser pêdiviyên feqiyên ên ku têkildarê hînbûnê ne rawestiyaye. Şîretên ku Xinûkî kiriye, esasên bernameya perwerdehiyê yê medreseyê ne. Dersdayîn çiqas girîng be dersgirtin û hezmkirina ilmê jê girîngtir e. Mebesta Xinûkî mayîndeyiya dersê ye. Mirov dikare bejê ku Xinûkî ji bo hezmkirina dersê behsa wan merheleyan kiriye ku divê feqî li gorî wan tevbigirin. Bi giştî ev merhele: dersdayîn, dersgirtin, jiberkîrin, dubarekîrin, mitale, nivîsîn in.

Heke mirov li malikên vê beşe binêre dikare bêje ku Xinûkî peyamên wiha daye: Sistî û kêmasî, di xwendinê ne baş e. Feqîti; xwendin, dirustî û hewldan e. Dirustî serê her tiştê ye û kesê ne dirust; manen qirêj e. Xwendin di her şert û mercê de bêwestan divê bidome. Mirovê xwende wekî “emîr” e ji bo civatê,

nexwende “bêkêr (wekî pîvaz û sîr)” e. Mitale⁷ (fikirîn/dersxebitîn) divê bi baldarî bê kirin. Lewra bi mitalê ders dibe mayînde. Jiberkirina metnan gelekî girîng e. Jibîrkinin, feqî destvala dihêle. Nivîsandin ji bo xwenda, mayîndeyiya ilmê dabîn dike û wekî nexşa li ser kevirê ye. Qelem (nivîs) nivê ilmê ye, xet (nivîs) ji bo her kesî wekî “zêr” û “zîv” binirx e.

2.4.2. Peyamên di Fesla Qedrê Seyda de

Têkiliya di navbera seyda-feqî de di perwerdehiya medreseyê de xaleke dîtir a girîng e. Ev têkilî heke li ser hezkirin û rêzgirtinê hatibe avakirin danûstendina ilmê dê bi dilxwazî û hêsan bibe. Heke di medreseyê de di navbera seyda û feqî de rêz û hezkirineke dilxwaz (Çiçek, 2009: 108) hebe ev armanc bi hêsanî dê pêk bê. Girîngiya “nêzbûna bi hêzkirinê” bi bal xwendekar ve di perwerdehiyê de ji bo pêkhatina armancên ku tên xwestin ji mijarên ku herî zêde li ser tê rawestan e (Baytar, 2012, r.783).

Qedirzanîn û rêzgirtina seyda di fêrbûnê de gelekî girîng e ku bandoreke mezin li sûdwegirtina ji seyda û fêrbûna ilmê dike. Şêx Muşerref di menzûmeyê de bi çavê dersdarekî çawaniya têkiliya seyda-feqî radixe ber çavan. Xinûkî di beşa *Fesla Qedrê Seyda* de sûdwegirtina ji seyda û ilmê bi rêzgirtin, îtaet û guhdarîkirinê ve girêdaye û di serê vê beşê de girîngiya vê wiha îfade kiriye:

Ji bo seyda muheqqeq ferq e îkram
Kesê ku nake îkram naxwe în'am (Xinûkî, *Gûz û Mewjê*)

Ji seyda ger dixwazî îstifade
Divêtin tu bikî bo înqiyad e (Xinûkî, *Gûz û Mewjê*)

Xinûkî di malika jêrîn a beşa *Haza Kitabu Gûz û Mewjê* de hezkirin û dilsoziya xwe ji bo feqiyên xwe eşkere dike. Xwe wekî hemderdê wan dide nasîn da ku feqiyên wî pê ewle bin, derd û xemên wan çareser bike. Di malika duyem a di dîwanê de girîngiya ku dide feqiyên xwe tîne ser zimên û wan ji aliyê zanînê ve di civatekê de wekî “çira” dibîne. Hezkirineke ku bi mal û gencîneyan nayê guhertin nîşanî feqiyên xwe daye:

Çikû ez bo we tehqîqen evîn im
Muħîbbek şadiq im hem gemrevîn im (Xinûkî, *Gûz û Mewjê*)

Çira hûn in di dîwana evînan
Bi min mehbûbtir in ji mal û definan (Xinûkî, *Dîwan*, r.11)

Heke mirov li malikên vê beşê binêre dikare bêje ku Xinûkî peyamên wiha daye: Rêzgirtin û îkrama ji seyda re ji bo sûdwegirtinê ferz e. Divê ji bo

⁷ Dubarekirina dersan e. Piştî ku dersek bê stendin feqî bi mebesta li ser dersê hûrbûnê serî li çavkaniyên din dixin, lêkolînê dikin, dixwînin û difikirin. Bnr. (Develioğlu, 2002).

îstifadeyê îtaet ji seyda re bê kirin. Îtaet neyê kirin feqî nikare sûdwerbigre. Heke îtaet neyê kirin wê gavê seydayê feqî, dibe “nefsa nezan”. Eşkere jî veşarî jî hezkirin ji bo seyda divê. Hezkirin ji yê ku ji seyda hez neke re navê. Feydeya ku alim bide ji ya bav mayîndetir e.

2.4.3. Peyamên di Fesla Mu‘amelata Hevalan de

Guncawbûna cihê perwerdehiyê ji aliyê sûdwegirtina ji ilmê ve girîng e. Ji bilî başî û xirabiya şertên fizîkî, hebûn an tunebûna aramiya cih/mekanê jî bandoreke erênî yan neyînî li perwerdehiyê, rasterast jî li xwendekar dike. Tekiliyên di navbera xwendekaran de çawa ku bandorê li mejiyê wan dikin herwiha bandorê li derûniya wan jî dikin. Heke cihê perwerdehiyê aram be û têkiliyên di navbera xwendekaran de baş bin sûdwegirtina ji perwerdehiyê dê di asta herî bilind de be. Xinûkî ji ber vî bala feqîyan kişandiye vê rastiyê û xwestiye ku aramiyê di medreseye û navbera feqîyan de dabîn bike. Xinûkî berevajiyê pergala perwerdehiyê yê nûjen di medreseyê di şûna reqabetê de hurmet, xizmet û hevparastinê peşniyar dike. Wekhevî bingehe e, kes ji kesî ne bilindtir e, her kes li hizûra Xwedê yek tê dîtin.

Xinûkî, di beşa *Fesla Mu‘ameleta Hevalan* de ji bo aramiya şexsî û mekanê fêrbûnê (medrese) herwiha ji bo têkiliyên navbera feqîyan şîret kirine. Çareseriyê pirsgirêkên di navbera feqîyan de bi “xweşborîn” û “xwendina bi meqседа îlahî” formûlîze kiriye û wiha gotiye:

Bi hev ra xweş biborînin bi şahî
Bixûnin hûn bi meqşûda Îlahî (*Xinûkî, Gûz û Mewîj*)

Heke mirov li malikên vê beşê binêre dikare bêje ku Xinûkî peyamên wiha daye: Divê feqî bi hev re bi şahî tevbigerin. Armanca xwendinê “gihîştina Xwedê” ye. Hurmeta di navbera feqîyan de dewamiyê dixwaze. Xizmetkirina feqîyan ji hev re rêgezeke bingehîn e. Hevparastin, di navbera feqîyan de gelekî girîng e. Pewîst e ku ji yê pîrxwendî re rêz bê girtin. Hemû feqî eskerê Xwedê û xizmetkarê dîwana wî ne. Heke feqî ji hev re nebaş bin ê jî medreseyê û fêkiyên wê bêpar bimînin. Pevçûna feqîyan sedemê fihêtkirin û zererê ye. Xizmetkirin û ratibanîn⁸ divê zor neyê dîtin. Paqijiyê hicrê⁹ divê neyê îhmalkirin. Xwemezindîtin û kubariya bi cil û bergan şerm e.

2.4.4. Peyamên di Fesla Exlaqê de

⁸ Xwarina feqîyan a ku ji hêla xelkê derdora medreseyê ve tê teminkirin e. Her sibê û êvarê feqîyan ji malekê, xwarina hazir çî bûya ew dianî û bi hev re dixwarin. Her çend ev adet ji bo parastina rûmeta alim û ilmê ji aliyê hin seyda û feqîyan ve neyînî bê dîtin jî di medreseyên Kurdistanê de kevneşopiyê kevin e.

⁹ Seyda di medrese yan mizgeftan de di cihekê ku bi navê “hicre” tê binavkirin de dersan didin. Seyda mêvanên xwe jî li vir pêşwazî dike.

Armanca dînê Îslamê -nemaze ya terîqetan- bi giştî terbiyekirina nefsê ye. Wekî nûnerêkî Îslamê yan terîqetê feqî, divê li ser exlaqekî baş û xweşik terbiye bin. Ji ber vê yekê jî tenê ilim ne bes e ji bo feqîyan. Lewra feqî endamên pêşektîya civakê ne û pêwîst e ku ji aliyê helwestên xwe ve jî bîn perwerdekirin. Xinûkî herçend ji bo şîret û hişyariyên exlaqî beşa *Fesla Exlaqê* terxan kiribe jî ji ber ku gelekî girîngiyê daye exlaqê di hemû beşan de digel şîretên din cih daye şîretên exlaqî jî. Ji bo têkiliya şexsî û civakî li ser hin qaîdeyên rabûn û rûniştinê rawestiyaye. Ji bo nimûne:

Di nava gund herin meşyek giranî

Li rast û çep nezer ‘eyb e tu zanî (Xinûkî, *Gûz û Mewîjê*)

Muheqqeq pir kenîn û dengbilindî

Munafî ne ji bona ‘eqlimendî (Xinûkî, *Gûz û Mewîjê*)

Medrese tenê ne cihê dersên eqlî ne, du bask in. Feqî divê bi dersên pozîtîf/maddî hişê xwe, bi dersên dînî/manewî jî giyanê xwe bikemilînin. Perwerdehiya exlaq û kesayetê perwerdehiya medreseyê tamam dike. Ji bo parastina rûmeta ilmê û mînakbûna ji civatê re ev xal gelekî girîng e. Mirov dikare bêje ku di serî de beşa *Fesla Exlaqê* pişt re jî *Fesla Qedre Seyda*, *Fesla Mu‘amelata Hevalan* ji bo feqîyan rêzîknameyêke exlaqî ye.

322

Heke mirov li malikên vê beşê binêre dikare bêje ku Xinûkî peyamên wiha daye: Çavê feqîyan divê ne li xwarinê ne jî li cil û bergan be. Mijûlbûna bi por û kincan ne exlaqê feqîyan e. Hişê feqî divê li dersên wî be, ne li xwarinê be. Sohbet û têkilî divê di navbera feqîyan de be û ji bilî feqîyan sohbet û têkilî ne mimkun e. Feqî divê bi sergiraniyê bimeşe. Nihêrtina li rast û çepê şerm e. Pirkenîn û dengbilindî li kesê aqilmend nayê. Paqijîya derdor divê neyê îhmalkirin. Hebûna qirş û kal li hicrê eyb e.

2.5. Rêgez, Stratejî û Rêbazên Hîndekariyê di Menzûmeyê de

Menzûmeya *Gûz û Mewîjê* ji bo feqîyan çawa ku wek rêbereke biçûk a perwerdehî û exlaqê ye herwiha wek mamoste/seydayekî nêrînen Şêx Muşerrefê Xinûkî jî di heqê armancên qada bîrî û sehekî de hin argumanan pêşkêş dike. Xinûkî ji ber ku merheleyên feqî tê de derbas dibin pêk aniyê, pêdiviyên feqîyan ên qada bîrî û sehekî baş dizane û bi nêrîneke empatîk ders û şîretên xwe rêz kiriyê.

Bernameya mufredatê ya medreseyê di qada ilmê de digel mercên îroyîn kêrîn bê dîtî jî ev bername armanc dike ku xwendekar agahiyan bi awayekî baş bi dest bixin, van agahiyan ji xwe re bikin meleke û ji bo mayîndeyîya wê jî rêbazeke baş dihat şopandin (Çiçek, 2009: 205). Her çiqas di perwerdehiya medreseyê û awayê fêrkirina feqîyan de metodên klasîk bîn bikaranîn jî hin rêgez û rêbazên hîndekariyê ku di nav pergala medreseyê de tên bikaranîn di zanista

perwerdehiyê ya nûjen de jî tên bikaranîn. Dikare ji aliyê rê û rêbazên hîndekariyê ve ji naveroka menzûmeyê hin xalên hevbeş bê derxistin ku hem di pergala perwerdehiya medreseyê û hem jî di zanista perwerdehiyê ya nûjen de tê dîtin.

2.5.1. Rêgezên Hîndekariyê

Xinûkî bi rêbazeke pedagojîk dest bi şîretên xwe kiriye û ji rêgezên ku niha di zanista perwerdehiyê de jî tên bikaranîn sûd wergirtiye. Xinûkî di menzûmeyê de hem ji hêla polînkirina mijarê ve hem jî di rê û rêbazên hîndekariyê de rêgeza qedemetiyê (the principle of graduality) bi kar aniyê. Xinûkî balkişandiyê ders û şîretên ku pêdivî bi wan heye û bi vî awayî dest bi berhemê kiriye, pişt re bi girîngiya xwendinê, qedirdayîna seyda, muameleya bi hevalan re û bi şîretên exlaqî dawî li mijarê aniyê.

Dema çalakiyên perwerdehî û hîndekariyê bînan naveroka dersê ya ku mamoste pêşkêş dike heke mimkun be divê bi qada jiyane ya ferdî re rasterast têkildar be. Fêrker di mijar û pirsgirêkên ku pêşkêş dikin, di mînakên didin û di bijartina bûyeran de beriya her tiştî divê derdora civakî û siruştî yê ku xwendekar tê de dijî bide ber çavan (Aslan û Eker, 2019: 18). Xinûkî hem ji bo navê menzûmeyê xwe hem jî ji bo hişyarî û şîretên ku kiriye du xurekên -gûz û mewîj- ku feqî jê haydar in bi kar aniyê. Xinûkî bi bikaranîna heyberên nêz ango herêmî xwestiyê ku şîret û hişyarî bi riya nêzîkkirin û şênberkirinê di mejîyê feqîyan de cih bigirin. Li gorî van agahiyan mirov dikare bêje ku Xinûkî rêbaza ji nêz ber bi dûr ve (the near away principle) bi kar aniyê.

Ji bo qet‘a xirabî şîrê tîj e

Wekî navê xwe ye *Gûz û Mewîj e* (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Fêrker di pêvajoya hîndekariyê de tişt, heyber û mînakên di heqê mijara dersê de çiqas zêde bi kar bîne şênberkirin di wê pîleyê de bibandor dibe (Aslan û Eker, 2019: 17). Lêkolînên berê hatine kirin, nîşan dane ku hawirdorên hîndekariyê yê ku taybetmendiyên hem razber hem jî şênber bihundirîne, li gorî bikaranîna tenê yek ji vana bibandortir e. Lewra di fêrkirinê de bikaranîna metodên şênber, hînbûnê hêsan dikin. Ji bo nimûne, Xinûkî di malika jêrîn de encama guhdarîkirin û bandora şîretên xwe bi “şîrê tîj”- ku alavake şênber e- sembolîze kiriye û ji bo “jîholêrakirina xirabiyê” -ku tevgerê razber e- wek çareseriyekê nîşan daye. Xinûkî bi vî şiklî rêgeza ji şênber ber bi razber ve (the concrete to abstract principle) bi kar aniyê.

Ji bo qet‘a xirabî şîrê tîj e

Wekî navê xwe ye *Gûz û Mewîj e* (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Rêgeza zelalbûnê yek ji rêgezên perwerdehiyê ye û di veguhestina dersê de wekî pîra di navbera fêrker û xwendekar de ye. Zimanê fêrker ê ku di pêvajoya hîndekarî û hînbûnê de dê bi kar bîne divê di asta têgihîştina xwendekaran de be. Zimanê vekirî, fêrker û net dike ku ders ji aliyê girseya armancê (koma xwendekaran) ve bê xunaftin, hînbûna dersê hêsan dike (Aslan û Eker, 2019: 18). Xinûkî şîretên xwe hem bi formeke sade hem jî bi zimanekî vekirî û xwerû vegotiyê. Ji ber vê dikare bê gotin ku rêgeza zelalbûnê (the principle of clarity) li ber çavan girtiye.

Fêrker di jiyana rasteqîn de çiqas cih bide rewşên ku dê ferd rastî wan bê, hînbûna xwendekar ewqas ê watedar bibe. Di nêrîna perwerdehiya nûjen de divê pêvajoya fêrkirinê ji jiyane ne qutbûyî be, agahî û detsbikarên ku ferd hîn dibe divê karibe bi kar bîne. (Aslan û Eker, 2019: 19). Agahiyên ku Xinûkî di heqê hînbûnê de nemaze şîretên di heqê rabûn û rûniştin û exlaqê de daye ji bo jiyana şexsî û civakî ya feqiyên şîret û rêgezên bingehîn in. Ev xal jî nîşan dide ku Xinûkî rêgeza jîndariyê (the principle of vitality) bi kar aniyê.

Di perwerdehiyê de nirxandina bi tevahî yê hêlên ferd ên ku bîr perwerdekirin girîng e (Aslan û Eker, 2019: 20). Xinûkî di menzûmeyê de tu ciyawazî naxe navbera xwendin û exlaqê. Bi şîret û hişyariyên xwe yê di heqê xwendinê de dixwaze ku “riya fêrbûnê” fêr bike; bi yê rabûn û rûniştinê jî dixwaze ku xwendekarên xwe bigihîne asteke baş a exlaqî. Bi van her duyan jî armanc dike ku feqiyên xwe hem di qada bîrî hem jî di qada sehekî de perwerde bike. Xinûkî bi vê perwerdehiya du bask li gorî rêgeza tevahiyê (the principle of integrity) tevgeriyaye. Ji bo nimûne, Xinûkî di malika jêrîn a yekem de wek rêbazê fêrbûnê li ser merheleya nivîsînê; di malika duyem de jî li ser rêzikeke civakî rawestiyaye:

Nivîsandin qe nahêlî ku xwenda

Ji ‘ilmê xwe biket yek lefzê wînda (Xinûkî, *Gûz û Mewjî*)

Di nava gund herin meşyek giranî

Li rast û çep nezer ‘eyb e tu zanî (Xinûkî, *Gûz û Mewjî*)

2.5.2. Stratejî û Rêbazên Hîndekariyê

Xinûkî di menzûmeya xwe de stratejiya hîndekariyê ya bi riya pêşkêşiyê (teaching strategy through presentation) bi kar aniyê. Tan û Erdoğan dibêjin ku: Di perwerdehiyê de ev stratejî dixwaze ku di heqê tevgerên armanc (target behaviors) de agahî, helwest û destbikaran bide bidestxistin. Mebesta van agahiyên ku berê hatine amadekirin, veguhestina xwendekar an koma

xwendekaran e. Bi giştî hîndekariya bi riya pêşkêşiyê di rewşên ku xwendekar, hînkirina agahiyên di heqê têgeh, bûyer û diyardeyan bikesibînin de, tê bikaranîn (Tan û Erdoğan, 2004: 55). Ji bo nimûne Xinûkî di malika jêrîn a beşa *Fesla Tehsilê* de rewşa kesê “xwenda” û “nexwenda” bi awayekî berawirdî raxistiye ber çavan û rewşa kesê xwenda wekî “emîr”, encama nexwenda jî bi şibandina “pîvaz” û “sîr”ê şayesandiye.

Kesê xwenda muheqqeq her emîr e
Nexwenda her wekî pîvaz û sîr e (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Xinûkî di malika jêrîn a beşa *Fesla Exlaqê* de jî ji bo kesê aqilmend tiştên neyînî diyar kiriye:

Muheqqeq pir kenîn û dengbilindî
Munafî ne ji bona ‘eqlimendî (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Di zanista perwerdehiyê de nêrînên hîndariyê li ser rêbaza xebata takekesî (individual study method) û teknîka pirs û bersivê (question and answer teaching method) radiwestin. Di van nêrînan de tê armanckirin ku xwendekar bi serê xwe mijarekê lêbikole û bi teknîka pirs û bersivê li ser mijaran hûr bibe (Şişman, 2011: 16). Li gorî vê agahiyê em dikarin bêjin ku di menzûmeyê de Xinûkî bi çalakiyên dubarekirin, jiberkirin, mitale, nivîsînê û piştî van çalakiyan jî bi pirsên seyda û bersivên feqî rêbaza xebata takekesî û teknîka pirs û bersivê li ber çav girtiye.

Xinûkî menzûmeya xwe di meheke biharê (adar) de li kêleka kaniyekê (Kaniya Tûjhê) nivîsiye û bi feqiyên xwe re jî parve kiriye. Ev agahî di jêrenota menzûmeyê de cih digire û malika jêrîn a beşa *Haza Kitabû Gûz û Mewîjê* jî vê agahiyê piştrast dike.

Kelamê min xweş û pur nazidar e
Şirîn e taze ye wek nûbihar e (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Diyar e ku Xinûkî mekanê ilmê tenê bi medreseyê ve sînardar nekiriye. Dibe ku bi geştekê di hawîrdoreke siruştî de xwestibe ev şîretên ku wekî rêzîknameyekê ne di dil û mêjiyên feqîyan de cih bigire û bandor li wan bike. Ev rêbaz di zanista perwerdehiyê de ji teknîkên hîndekariyê yê çalakiyên derveyî polê (non-class activities) tê zanîn û wek metoda geştê (trip method) tê binavkirin. Metoda geştê, serdanên biplan ên bi mebesta ku xebatên dibistan û polê bîn temamkirin û xebat watedartir bibin tê tetbîqkirin (Tan û Erdoğan, 2004: 88).

Rola mamoste di hîndekariyê de xwedî behreke mezin e û di gihîştina mebestê de ragihandina di navbera mamoste/çavkanî (resource) û xwendekar/wergir (receiver) de girîng e. Heke ev têkilî xurt be peyama wê bi hêsaniyê û dilxwaziyê bigihîje wergir. Xurtbûna têkiliyê jî girêdayî hezkirin, ewledardîtin û hêjadîtina fêrker e. Di vê merheleyê de kes, nirxa tiştêkî qebûl dike û li hember nirxa ku qebûl dike eleqe û girêdanê nîşan dide (Tan û Erdoğan, 2004: 21). Xinûkî bala

feqiyên xwe kişandiye van xalan, ji gotinên xwe re kiriye palpişt û ji bo ku feqî girîngiyê bidin gotinên wî xwestiye ku berî her tiştî li seydayê xwe ewle bin, jê hez bikin û ji bo sûdwegirtinê jê re îtaet bikin. Xinûkî van daxwazên xwe di malikên jêrîn ên beşa *Fesla Qedrê Seyda* de wiha îfade kiriye:

Ji bo seyda muheqqeq ferd e îkram
Kesê ku nake îkram naxwe în'am

Ji seyda ger dixwazî îstifade
Divêtin tu bikî bo înqiyad e

Ji seyda ra kesê naket îta'e
Qe nabînî di dunya întifa'e (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Şêx Muşerref di heqê “girtina qedrê seyda” de ji gotinên du şexsên girîng ku yek jê kesayeteke dînî û yê din jî dîrokî ye mînak daye. Yek jê Îmamê ‘Elî¹⁰ ye û yê din Skender e.¹¹

Îmamê me ‘Elî dêjî: Efendim
Li her ‘erqê ji bo ustadî ‘ebd im (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Yekî got: ey Sikender bo çi daîm
Dikî teqdîm li ser babê xwe ‘alim (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Ev alimê ku Skender qedrê wî li ser ê bavê xwe girtiye filozof Arîstoteles e. Kralê Makedonyayê Philîppos ji bo perwerdehiya kurê xwe Skender, Arîstoteles vedixwîne qesrê (342) û Arîstoteles bi qasî heft salan mamostetîya kurê wî dike (Cevizci, 2011: 362). Piştî atifa gotina Hz. ‘Elî mînakanîna ji Arîstoteles û Skender nîşan dide ku Şêx Muşerref çiqas xwedî asoyeke berfireh e (Baytar, 2012, r. 784). Bi vî şiklî Xinûkî ji metodên hîndekariyê ya zanista perwerdehiyê rêbaza bûyera mînakê (case method) bi kar anîye.

Xinûkî ji bo qedrê seyda bi feqiyên xwe bide zanîn gotineke¹² Îmamê ‘Elî (598-661) bi bîr dixê. Ev di analîza metnên edebî yê pexşanî de yek ji “riyên geşepêdana ramanê” ye û wek govan nîşandan (witnessesing) tê binavkirin. Di vê rêbazê de ji bo piştrastkirina fikrekî ji gotina kesekî navdar tê sûdwegirtin.

¹⁰ Ebu'l-Hesen Elî b. Ebî Talib el-Kureşî el-Haşimî (m. 40/661). Ji Musilmanên pêşîn. Zavayê Hz. Pêxember û xelîfeyê çarem. Bnr. (Fiğlalî, 1989: 371-374).

¹¹ Alexandros (b.z.356-323). Kralê Makedonyayê yê ku di dîroka Îslamê de zêdetir bi şexsiyeta xwe ya efsanewî tê nasîn. Bnr. (Kaya, 2000: 555-557).

¹² “Ê ku herfekî hîne min bike ez ê çil salî xulamtiya wî bikim.”

Xinûkî ji bo girîngiya ilm û alimê rave bike di van malikan de serî li “ciwankariya telmîhê” jî xistiye. Telmîh di nava gotinekê de îşaretkirina qisse, efsane, bûyereke dîrokî herwekî din e (Saraç, 2016: 282). Xinûkî bi riya rêbaza bûyera mînakê, govan nîşandan û telmîhê ramanên xwe yê di heqê têkiliya seyda û feqî de xurt dike. Her çiqas metnên dîdaktîk ji xemên estetîkê dûr bin jî ji bo piştrastkirina ramanan nivîskar/helbestvan carinan serî li hunerên edebî jî dixin. Lêbelê mebest ne huner e.

Bangkirin, di perwerdehiyê de cureyeke balkişandinê (getting attention) ye. Nivîskar an vebêj jî ji ber armancên cur bi cur serî li hunera nîdayê dide. Carinan kelecana xwe, carinan hêrsa xwe, carinan kêfxweşiya xwe, carinan daxwaza xwe ya zêde, carinan dilrehmiya xwe û hwd. îfade dike (Adak, 2017: 75). Berhem bi bang/nîdayê dest pê kiriye. Şêx Muşerref bi mebesta îfadekirina girîngiya şîretên ku dê bike vê hunerê bi kar aniye; bi banglêkirinê feqiyên xwe ji armancên ku xwestiye bide bidestxistin haydar kiriye û wiha bang kiriye:

Gelî feqyan gelî feqyan nezer kin

Heçî bêjim bizanin hem ji ber kin (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Dubare (repetition) di hîndekariyê de rêbazeke balkişandinê ye. Xinûkî di malika jêrîn a beşa *Fesla Mu‘amelata Hevalan* de bi dubareya îfadeya “emanet sed emanet sed emanet” bala feqiyên kişandiye ser girîngiya têkiliya navbera feqiyên û hunera tekrîrê bi kar aniye:

Emanet şed emanet şed emanet

Ji bona hev bikin daîm şîyanet (Xinûkî, *Gûz û Mewîj*)

Xinûkî hin ders û şîretên xwe bi simbol û metaforan daye. Gotinên xwe wekî “nûbihar”ê “şîrîn” û “taze”, ji rastkirina xirabiyê re wekî “şûrê tûj”, ji bo feydeyê û çêjê jî wekî “gûz û mewîj” pênase kiriye. Kesê xwenda wekî “emîr”, nexwenda wekî “pîvaz û sîr” bê kêr dîtiye. Ilmê bi “qelem”ê simbolîze kiriye, wekî “zêr û zîv” bi nirx dîtiye. Kesê ku ji seyda re îtaet nake, seydayê wî wekî “nefsa nezan” rave kiriye. Feqî wekî “eskerê xas ê Îlah”, “xadim û xulamê bargah” dîtine. Xwarinê bi “kevçik”ê nimandiye. Mijûlbûna bi cil û pişik wekî “exlaqê jinan”; kesê ku mebesta xwendina wî mal û dirav be; metnê wî bi “nan” îfade kiriye.

Encam

Edebiyat di vegûhestina hest û ramanan de navgîneke gelekî guncaw e. Wek cureyeke helbestê, helbesta dîdaktîk ango fêrkarî jî di veguhestina agahiyên zanistî û şîretên exlaqî de roleke girîng dilîze. Piştî ku bizava dîdaktîzmê wekî cureyekî dikeve bin banê edebiyatê, edebiyata klasîk jî para xwe jê wergirtiye û gelek kesayetên dînî yan jî edebî bi vê formê berhem nivîsîne. Yek ji van kesan jî ku di sedsala dawî de jiyaye û berhem daye Şêx Muşerrefê Xinûkî ye. Xinûkî

berhema xwe ya bi navê *Gûz û Mewîjê* bi mebesta “hînkirina rê û rêbazên fêrbûnê” û “rabûn û rûniştin”a feqîyan nivîsiye. Menzûme dema ku hatiye nivîsîn wekî rêzîknameya ders û şîretên exlaqî hatiye pejirandin, jiberkirin û di nav medreseyên Kurdistanê de belav bûye.

Berhem ji ber ku nêrînên Xinûkî yên di heqê perwedehî û exlaqê de pêşkêş dîke hem jî merhele, rê, rêbaz, stratejî û rêgezên pergala medreseyê dihundurîne girîng e. Aliyekî din ê balkêş jî ew e ku ev merhele, rê, rêbaz, stratejî û rêgezên perwerdehiya medreseyê yên ku Xinûkî wek metodolojî bi kar aniye di zanista perwerdehiyê ya nûjen de jî tîrîkaranîn û xalên hevpar radigire.

Xinûkî menzûmeya xwe bi teşeya mesnewiyê nivîsiye. Teşeya mesnewî ji ber taybetmendiyên xwe yên ruxsarî û naverokî karê helbestvan hêsan kiriye. Berhem ji ber ku perwerdekirina mijarên hîndekarî û exlaqî ji xwe re kiriye armanc ji xema hunerî dîr e. Zimanê berhemê xwerû, vekirî û herêmî ye. Menzûme ji aliyê kêş û serwayê ve serkeftî ye. Menzûme hem ji aliyê ruxsarî hem jî naverokî ve bi pergala edebiyata klasîk hatiye nivîsîn û di vê çarçoveyê tê qebûl kirin.

3. Rêbaza Amadekirina Menzûmeyê

Latînîzeya berhemê di çarçoveya xalên jêrîn de hatiye kirin:

1. Latînîze û transkîrîbsiyon li gorî kopîya destxet a orjînal a Şêx Muşerrefê Xinûkî hatiye kirin.
2. Latînîzekirina tîpên Erebi li gorî transkîrîbsiyona standart a li jêr hatiye kirin.

Tablo 2. Transkîrîbsiyona tîpên Erebi yên di menzûmeyê de

غ	ع	ظ	ط	ض	ص	ذ	ح	ث	أ
Ġ ġ	‘	Z z	T t	Ḍ ḍ	Ş ş	Z z	Ḥ ḥ	S s	’

3. Metnê menzûmeyê li gorî sernavên beşên destnivîsarê bi rêzê ji 1ê heta 6an hatiye nûmerekirin. Dema ji malikan mînak hatine dayîn ji ber ku malikên berhemê hindik in (39 malik) tenê navê helbestvan û berhemê di nav kevanekê de hatiye nîşandan. Ji bo mînak:

Ji wê behra ku jê rihtî bi qencan

Bike îhsan ji bo me yek du fincan (*Xinûkî, Gûz û Mewîj*)

4. Ji ber ku berhem mesnewî ye û hemû beş bi heman weznê hatine nivîsîn qalibê erûzê tenê di destpêka berhemê de hatiye bicihkirin.
5. Hevokên Erebi îtalîk hatine dayîn û wateyên wan di jêrenotan de cih girtine.

4. Metnê Gûz û Mewîj

4.1. Haça Kîtabu Gûz û Mewîj¹³

[Mefa'î lun Mefa'î lun fe'ulun]

Bîsmîllahî'r-Raḥmani'r-Raḥîm

¹ Gelî feqyan gelî feqyan nezer ken
Heçî bêjim bizanin hem ji ber ken

² Çikû ez bo we teḥqîqen evîn im
Muhîbbek şadiq im hem gemrevîn im

³ Kêlamê min xweş û pur nazidar e
Şîrîn e taze ye wek nûbihar e

⁴ Ji bo qeṭ'a xirabî şîrê tîj e
Wekî navê xwe ye gûz û mewîj e

329

4.2. Feşla Teḥşîlê

¹ Bixûnin hûn neken teqşîr û sistî
Emanet se'y û teḥşîl û durustî

² Durustî lefzekî kurt û dirêj e
Kesê ku ew durust nabî qirêj e

³ Bixûnin hûn di havîn û zivistan
Nebî çê bî ji we yek roj(i) westan

⁴ Kesê xwenda muḥeqqeq her emîr e
Nexwenda her wekî pîvaz û sîr e

⁵ Bi diqqet hûn biken daîm miṭale
Miṭale malekî qeṭ bêzewal e

¹³ Wate: Ev kitêba *Gûz û Mewîjê* ye.

- ⁶ Ji metnan qeṭ nebî lefzek ji bîr ken
Xwe destvala we bê mal û feqîr ken
- ⁷ Nivîsandin qe nahêlî ku xwenda
Ji ‘ilmê xwe biket yek lefzê winda
- ⁸ Ji ‘ilmê ra qelem laşekk e nîv e
Ji bona her kesî xeṭ zêr û zîv e

4.3. Feşla Qedrê Seyda

- ¹ Ji bo seyda muḥeqqeq ferd e îkram
Kesê ku nake îkram naxwe îna‘am
- ² Ji seyda ger dixwazî îstifade
Divêtin tu bikî bo înqiyad e
- ³ Ji seyda ra kesê naket îta‘e
Qe nabînî di dunya întifa‘e
- ⁴ Eger jê ra muṭî‘ nabî bizane
Ku seydayê te ew nefsa nezan e
- ⁵ Ji bo wî zahir û baṭin evîn be
Kesê ku ew nevê jê ra nevîn be
- ⁶ Îmamê me ‘Elî dējî: Efendim
Li her ‘erdê ji bo ustadî ‘ebd im
- ⁷ Yekî got: ey Sikender bo çi daîm
Dikî teqdîm li ser babê xwe ‘alim
- ⁸ Cewab da: Faida babê fena ye
Welakin faida ‘alim beqa ye

4.4. Feşla Mu‘ameleta Hevalan

- ¹ Bi hev ra xweş biborînin bi şahî
Bixûnin hûn bi meqşûda Îlahî
- ² Bi ḥurmet bin ji bona hev dewamî

- Hemî pêk ra ji hev ra ken gulamî
- ³ Emanet şed emanet şed emanet
Ji bona hev biken daîm şiyamet
- ⁴ Xuşûşen yê ku lefzek zêde xwendî
Hemî hev ra ji bo bêjin: Efendî
- ⁵ Hemî hûn ‘eskerê xaş ê Îlah in
Gulam û xadimê wî barigah in
- ⁶ Eger ku hûn ji bona hev ne baş bin
Ji dergeh dê li paş bin bê me‘aş bin
- ⁷ Nebî carek di دنیاê ku şer ken
Heta saqin! Fihêtkar û zerer ken
- ⁸ Nebêjin: Ratiba min zêde dûr e
Weya ev xizmeta hanê bi zor e
- ⁹ Nikarim ez hero hucrê bimalim
Li mala xwe ‘ezîz û hem delal im
- ¹⁰ Kubar im min ji şalê xwe fihêt e
Binêre işlikê min şibhê pêt e

4.5. Feşla Exlaq

- ¹ Nebî çavê we daîm bî li kevçik
Weya şalê hêşîn û ya ne pirçik
- ² Cil û pirçik ji exlaqê jinan e
Biha naket kesê metnê wî nan e
- ³ Ji bo feqyan civat û hem ‘elaîq
Digel geyrî feqan qeţ nîne laîq
- ⁴ Di nava gund herin meşyek giranî

Li rast û çep nezer ‘eyb e tu zanî

⁵ Muheqqeq pir kenîn û dengbilindî
Munafî ne ji bona ‘eqlimendî

⁶ Cihan paqij biken çendî bikarin
Di hucran qirş û qal wek ‘eyb û ‘ar in

4.6. Xatîme

¹ Îlahî tu min û feqyan Îlahî
Hîmayet ke ji ef‘alê menahî

² Me şîrîn key bi wan ewşafê şîrîn
Gelek muhtac û ne‘lac û feqîr in

³ Ji wê behra ku jê rihtî bi qencan
Bike îhsan ji bo me yek du fincan

Çavkanî

- Abdülhadioğlu, A. (2013). Arap Edebiyatında Didaktik Şiir. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı.
- Adak, A. (2014). Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk. Stenbol: Nûbihar.
- Adak, A. (2019). Teşeyên Nezmê di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de. Stenbol: Nûbihar.
- Adak, A. (2017). Belaxet (Rewanbêjî). Pirtûka Dersê ya Çapnebûyî. Mêrdîn: Zanîngeha
- Mardîn Artukluyê. Enstîtûya Zimanên Zindî yên Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanîsta Ziman û Çanda Kurdî.
- Aslan, A. û Eker, C. (2019). Öğretimin Plânlanması ve Genel Öğretim İlkeleri. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Aykaç, Y. (2015). Dîwana Hezîn. Teza Lisansa Bilind a Çapnebûyî. Çewlik: Zanîngeha Bingolê, Enstîtûya Zimanên Zindî yên Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanîsta Ziman û Çanda Kurdî.
- Başar, H. (2004). Sınıf Yönetimi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Baytar, Y. (2012) “Şeyh Müşerref’in Hayatı, Eserleri ve Eğitim-Öğretim ile İlgili Görüşleri”. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, Uluslararası Sempozyum Muş, 771-795.
- Cevizci, A. (2011). İlkçağ Felsefe Tarihi. Bursa: Asa Kitabevi.

- Cûdî, A. (2008). Edîbê Mezin Şêx Muşerrefê Xunûkî Çû Rehmeta Xwedê. Nûbihar. h:104. 19-21.
- Çiçek, M. H. (2009). Şark Medreselerinin Serencâmı. İstanbul: Beyân Yayınları.
- Develioğlu, F. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi, 19 Baskı, 2002.
- Dilaçar, A. (1995). Kutadgu Bilig İncelemesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doskî, T. Î. û Sadîni, M. X. (2013). Şêx Muşerrefê Xunokî. Nûpelda. h:14. 9-19.
- Fığlalı, E. R. (1989). “Ali”. TDVİA. (c.2, 371-374).
- Fesaî, M. R. (1960/1380). Enwa’ê Şi’rê Farisî. Şîraz: Intîşaretê Novîd.
- Hezîn, M. H. (2011). Guldan. Stenbol: Nûbihar.
- İncidağı, A. S. (2015). Mevlâna Mesnevî’sinde Yer Alan Bitki ve Meyvelerin Tasavvuf Dünyasındaki Sembolik Anlamları. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü, Mevlâna ve Mevlevilik Araştırmaları Anabilim Dalı.
- Karaismailoğlu, A. (2002). “Kelfîle ve Dimne”. TDVİA. (c.25, 210-212).
- Kaya, M. (2000). “İskender”. TDVİA, (c.22, 555-557).
- Oral, B. (Ed.). (2011). Öğrenme ve Öğretme Kuram ve Yaklaşımları. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Pala, İ. (2014). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2006). “Nasihatname”. TDVİA. (c.32, 409-410).
- Pertev, R. (2008). Zarok û Çîrok, Stenbol: Weşanên Dozê.
- Saraç, M. A. Y. (2015). Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye. İstanbul: Gökkube Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2016). Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat. İstanbul: Gökkube Yayınları.
- Sönmez, N. (2018). Dîwana Şêx Muşerrefê Xinûkî (Metn û Lêkolîn). Diyarbakir: Seyda Yayınları.
- Şâfiî, M. İ. (1984). Divan (Zarzûr Naim). Beyrut: Dâr el-Kutub el-‘İlmiyye.
- Şişman, M. (2011). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Tan, Ş. û Erdoğan, A. (2004). Öğretimi Planlama ve Değerlendirme. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Tosun, N. (2004). Tasavvuf Kültüründe Meyve. Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Sayı:13, Yıl:5, 289-300. Erişim Tarihi: 29.08.2020, http://www.tasavvufdergisi.net/Makaleler/1818072996_13_18%20necdet%20otosun.pdf
- Xanî, E. (1986). Nûbar (werger ji tîpên Erebi: Z. Kaya). Stockholm: Weşanên Roja Nû.
- Xinûkî, Ş. M. Dîwan (Destxeta Mele Usman). Berhema Çapnebûyî.
- Yıldırım, K. (2008). Eqîdeya İmanê (Analiz ve Şerh). Stenbol: Weşanên Avesta.

Pêvek:

Kopiya metnê Gûz û Mewjê ya ku Şêx Muşerrefê Xînûkî bi destxeta nivîsiye